

په پخوانی یوگوسلاویا کې انتقالي عدالت ته کتنه

د ۱۹۹۰ میلادي لسیزې په کلونو کې، کله چې د پخوانی یوگوسلاویا هیواد په څو دولتونو باندې تجزیه شو، نو د ډېرو ناوړه تاوتریخوالي ډگر وگرځېد چې اروپا له دوهمې نړیوالې جگړې وروسته دا ډول تاوتریخوالی نه و لیدلی. کرواسي او کوسوو هیوادونو ډېر ناوړه اقتصادي حالات وزغمل. سره له دې چې د یوگوسلاویا هیوادونه له بشري حقونو څخه د سرغړونې ډگر ګرځېدلی دی خو د تجزیه شوي یوگوسلاویا په یو هیواد هم په تیرو کې د پام وړ او هراړخیزه توګه د بشري حقونو د نقض په اړه کار نه دی کړی.

د پخوانی یوگوسلاویا د شخړې تیرو ته یوه کتنه

وروسته له هغې چې په ۱۹۹۱ میلادي کال کې اسلویا له یوگوسلاویا څخه بېله شوه او د خپلواکۍ اعلان یې وکړ، په دې کار سره په حقیقت کې د یوگوسلاویا د تجزیې بنسټ کېښودل شو. وروسته له هغه کرواس او بوسنیا - هرزګوینا هم د خپلواکۍ اعلان وکړ او بېل بېل هیوادونه یې جوړ کړل. د یوگوسلاویا په تجزیې او د نویو هیوادونو په رامنځ ته کېدو سره، تاوتریخوالي و تجاوزونه او د بشریت په وړاندې د جنایتونو ارتکاب هم پیل شول. او د نویو هیوادونو رامنځ ته کیدل په ناوړه جګړو کې را ښکېل شول چې بشري حقونو پراخ ترپښو لاندې کولو ته یې بڼه ورکړه. له دې هیوادونو څخه هریوه د جګړو له کړاوونو ډکې تجربې شاته پرېښودې. د بېلګې په توګه، د اسلویا او د یوگوسلاویا د خلکو نظامي ځواکونو ترمنځ جګړې لس ورځې اوږدې وې. خو هغه وحشیانه جګړې چې په کرواسي او بوسنیا - هرزګوینا کې له ۱۹۹۱ او ۱۹۹۲ کال څخه پیل شوې تر ۱۹۹۵ کال پورې یې دوام درلود. همدارنګه د جګړې هغه اور چې په کوسوو کې له ۱۹۹۸ څخه پیل شو تر ۱۹۹۹ کال پورې اوږد شو.

د دې هیوادونو وسله والو شخړو له بشري حقونو څخه د سرغړونو او د هغو د تر پښو لاندې کولو پراخه پیمانې ته بڼه ورکړه. داسې شخړې چې په ملکي خلکو باندې پراخه يرغل، په زور کېدوالی ته اړیسته، سیستماتیک جنسي تجاوزونه او ناستندرد بنديګالي یې په ځان کې رانغښتل. هغه هیوادونه چې په هغو کې د بشري حقونو څخه د سرغړاوی تر ټولو ناوړه تاوتریخوالي رامنځ ته شوي دي، بوسنیا- هرزګوینا ده چې ډېرو عامه وژنو پکې صورت نیولی دی. شمېرنې ښیي چې په دې هیواد کې د وسله والو شخړو په پایله کې د ۱۴۰۰۰۰ په شاوخوا کې خلک وژل شوي دي او د ۴ ملیونو په شاوخوا کې بیخاڼه شوي دي.

انتقالي عدالت

الف - د مجرمینو قضایي تعقیب

په هغه ځای کې چېرته چې شخړه رامنځ ته شوې ده، قضایي تعقیب، په تیرو کې د بشري ضد جرمونو په اړه د عدالت د اجرا (انتقالي عدالت) له تر ټولو پرمختللو لارو چارو څخه ګڼل کیږي. په بوسنیا - هرزګوینا هیواد کې مخکې له دې چې د بوسنیا- هرزګوینا د جنګي محکمې خونه؛ په ۲۰۰۵ کال کې منځ ته راشي، د جګړې د مجرمینو قضایي تعقیب د پام وړ کچه باندې رامنځ ته شو. دا تعقیب هم د ولایتونو په کچه تر لاس لاندې نیول شو او هم د ولسوالیو په کچه.

کرواسي به ۲۰۰۳ کال کې د جرمونو د څېړنې ځانګړې خونه پرانیسته. صربستان هم په همدې کال د بلګراد د ولسوالی په محکمه کې د جګړې د مجرمینو خونه رامنځ ته کړه. همدارنګه په کوسوو کې په ۲۰۰۰ کال کې ځینې قاضیان او نړیوال قضایي تعقیبونکي په کار واچول شول.

په دې هیوادونو کې د بشري ضد جرمونو د تورونو کسانو د قضایي تعقیب ډول سره توپیر لري. د صربستان په محکمه کې شاهدانو د شهادت له ورکړې څخه ډه ډه کړې ده ځکه دوی د وېرې احساس درلود او د پولیسو په صاحب منصبانو په وړاندې کوم چې د بشري ضد جرمونو په ارتکاب باندې تورن دي بې شهادت نشو ورکولی. د بوسنیا- هرزګوینا محکمه هم خپخپانده وه، د بېلګې په توګه کله چې محکمې د تړلو دروازو تر شا جریان درلود، ډېرې داسې انډیښنې موجودې وې چې کیدای شي د محکمې جریان د چنې وهلو له

امله خپل لوری بدل کړي.

د پخواني یوگوسلاویا لپاره د جرمنو نړیواله محکمه چې په ۱۹۹۳ کال کې د ملگرو ملتونو د امنیت د شورا لخوا رامنځ ته شوه، دې محکمې د ۱۱۵ کسانو په وړاندې خپل گامونه اوچت کړي دي او د ۴۶ نورو کسانو په وړاندې به هم اقدام وشي سلوبودان ملوسویچ (Slobodan Milosevic) هغه تر ټولو لوړ مقام و چې په دې محکمه کې حاضر شو.

په ۲۰۰۶ کال کې د صربستان ولسمشر مړ شو او هغه څلورکلن قضایي تعقیب پای وموند. رادوان کارازیچ (Radovan Karadzic) د صربانو پخوانی رهبر په ۲۰۰۸ کال کې ونیول شو او د یوگوسلاویا لپاره د جرمنو نړیوالې محکمې ته واستول شو. څرنګه چې په پام کې ده دا قضیه د؛ بشپړې استراتیژۍ؛ تر سرلیک لاندې تر ۱۰۱۰ پورې پای ته ورسېږي.

د یوگوسلاویا لپاره د جرمنو نړیوالې محکمې هم په ۲۰۰۸ کال کې ۱۳ قضیې د بوسنیا-هرزګوینا، کرواسی او صربستان ملي محاکماتو لیردولې دي.

ب- د حقیقت موندنې نوښتونه

د یوگوسلاویا تجزیه شویو حکومتونو د حقیقت موندنې د پروسې او د بشرب په وړاندې د سرغړونو او جنگي تورو کسانو او د ټولو نژادونو په وړاندې ترسره شویو جنایتونو د حقیقتونو د رابرسېره کولو په اړه هڅې نه دي کړې. او همدارنګه دې هیوادونو داسې یو تصمیم نه دی نیولی ترڅو هغه سندونه او شواهد چې د بشر له حقونو څخه په سرغړونه او د بشر د حقونو په تر پښولاندې کولو باندې په تورو کسانو باندې دلالت کوي را ټول کړي. د دې هیوادونو د ډله ایز تصمیم نشتوالی د دې لامل وګرځېد چې په سیمه کې د حقیقت موندنې هڅې له ماتې سره مخامخ شي.

ویسلاو کستونیکا (Vojislav Kostunica) د صربستان ولسمشر په ۲۰۰۱ کال کې د یوگوسلاویا د حقیقت موندنې او پخلاينې کمیسیون رامنځ ته کړ. دا کمیسیون له څو ستونزو سره مخ دی: لومړی له نژادي تنوع څخه برخمن نه و. دوهم یې له قربانیانو او ناحکومتی ارګانونو سره په سمه توګه سلامشوره نه کوله. نوموړي کمیسیون پرته له دې چې خپل وروستی راپور یا کومه سپارښتنه وړاندې کړي خپل کار یې پای ته ورسولو.

د بوسنیا-هرزګوینا د حقیقت موندنې کمیسیون د ۱۹۹۲ څخه تر ۱۹۹۵ کال پورې په دې باندې بریالی نشو ترڅو د جګړې او د بشر ضد جنایتونو د حقیقتونو او د صربانو، بوسنیایانو، یهودیانو او نورو د برخلیک په اړه د حقیقت موندنې د کار پلټنه او لاسرسی په سارایوو کې تر لاس لاندې ونیسي. دا کمیسیون هڅه کوي ترڅو په بوسنیا هرزګوینا، کرواسیا، صربستان او کوسوو کې د تری تام شویو کسانو برخلیک پیدا او وټاکي.

هغه درې اصلي سازمانونه چې د بشر په وړاندې د جرمنو د سرته رسولو په اړه یې په تېرو کې په پخواني یوگوسلاویا کې فعالیت درلود په ۲۰۰۴ کال کې یې یوه ائتلاف رامنځ ته کړ چې اوس له ټولې یوگوسلاویا څخه د جګړه څپلو د ریکارډونو د جوړولو په حال کې دی. دا سازمانونه عبارت دي د بشردوستی د قانون له مرکز (صربستان)، د مدارکو د پلټنې او راپټولو مرکز (بوسنیا - هرزګوینا) او د مدارکو راپټولو (کرواسی). د دې ائتلاف د دې

ائتلاف د تری تام شویو انسانانو پروژه په پام کې لري چې ترڅو د تاریخ د تجدید غوښتنې مخه ونیسي، همدارنګه له قربانیانو او مدني ټولني سره په لوړه کچه مرسته وکړي ترڅو هغوی تاوانیې ترلاسه کړي چې د پخواني سیاسي لاسوهنې په وړاندې مقاومت وکړي.

ج- قضایي سمونونه

په قضایي دستګاوو کې د سمونونو په پایله کې د جوړښت او ادارې له مخې بدلونونه راغلي دي چې د هغې له ډلې کولای شو د بوسنیا هرزګوینا د قضایي سیستم سمونونو ته اشاره وکړو. د دې اصلاحاتو په پایله کې د ۲۰۰۲ څخه تر ۲۰۰۴ پورې ټول قاضیان او قضایي تعقیب کونکي بیا اړ شول ترڅو خپلو دندو ته له سره غوښتنلیک ورکړي. نوموړي سمونونه د آزمویني د بهیر په چارچو کې په لومړي سر کې قضایي سیستم ته لږوالی ورکوي، دوهم ډاډ ورکوي چې له ټولو قومي او نژادي ډلو څخه په قضایي ارګان کې حضور ولري.

د قضایي او قضایي تعقیب لویه شورا د ۱۰۰۰ په شمېر غوښتنلیکونه تر غور لاندې ونیول او له ټولو غوښتنلیکونو څخه یې د ۲۰۰ په شمېر غوښتنلیکونه و نه منل. د صربستان بشر د حقونو د تریبونو لاندې کولو لپاره د قانون او مسؤلیت مننې سازمان چې په ۲۰۰۳ کال کې ثبت او راجستر شوی و تر اوسه لا د اجرا پړاو ته نه دي رسيدلي او خپل کار یې نه دی پیل کړی.

د- د زیان د جبران پروګرامونه

د رسیدلي زیان جبران یا تاوان د انتقالي عدالت د تامین له لارو چارو څخه دی. د زیان تاوان د قربانیانو د خوا خوړی سبب ګرځي او په تیرو کې د بشري ضد جنایتونو ته د رسېدو له چارچوکاټونو څخه ګڼل کیږي. د یوگوسلاویا په تجزیه شویو هیوادونو کې د رسیدلي زیان په تاوان ورکولو کې د مالي زیان جبران او قربانیانو د حقونو اعاده او همدارنګه د یادګار د بنسټونو ودانول راځي. د بوسنیا-هرزګوینا هیواد په دې اړه د پام وړ بریالیتوب درلود. دې هیواد وکولای شول له هغو ۲۰۰۰۰۰ ادعاو څخه چې سیمه ایزو چارواکو تر لاسه کړې وې، ۹۰ په سلو کې حل کړي. خو قربانیانو ته د تاوان ورکول له خو او که چېرې سره مخامخ و. ځکه حکومتی چارواکو د دې پر ځای چې قربانیانو ته تاوان ورکړي هغه یې د قومي ډلو غړو ته ورکړي دی. همدارنګه د یادګارونو په ودانولو کې هم همدې ستونزې شتون درلود ځکه د دې پر ځای چې یادګارونه د قربانیانو په درناوي او یا باندې ودان شي، یواځې په هغو قربانیانو پورې اړه درلوده کوم چې د ډېرې قومي ډلې غړي و. د تاوان او د زیان د جبران په اړه اندیښنه داده چې دا پروسه تر پام وړ بولې د قربانیانو او ملکی افرادو په ځای د پخوانیو جګړه مارانو په ګټه ده.

په سیمه ایزه کچه د زیان د جبران له لارې د انتقالي عدالت د بهیر د تامین د پروګرامونو له ډلې څخه، د بوسنیا-هرزګوینا شکایتونه دي چې دې هیواد د فدرالي یوگوسلاویا د ولسمشر په وړاندې د عدالت په نړیواله محکمه د ۱۹۴۸ کال د نسل وژنې له میثاق څخه د سرغړاوي له امله په لاره واچول شول او مالي خسارې د جبران غوښتنه پکې شوې ده. خو نوموړې محکمې دا شکایت رد کړ.

۱۳۸۸

د انتقالي عدالت نړیوال مرکز (ICTJ): د انتقالي عدالت نړیوال مرکز داسې یو ارګان دی چې د انتقالي عدالت د خونديتوب لپاره کار کوي، دا ارګان له هغو هیوادونو سره چې غواړي د تل پاتې سولې او په تېرو کې پر بشري ضد جرمنو باندې د عدالت د پلي کولو په اړه فعالیت وکړي، مرسته کوي. د دې مرکز د فعالیت سیمه هغه ټولني دي چې له ځینو حکومتونو او یا وسله والو شخړو څخه راوتلي وي او یا په هغو هیوادونو کې ولسواکي نوې را ټوکېدلې وي او تر اوسه لا له پخوا پاتو ستونزو لکه له عدالت څخه پراخ سرغړاوی او د بشري حقونو سیستماتیک تر پښولاندې کولو سره لاس او ګریوان وي د دې سازمان په اړه د نورو ډېرو مالوماتو لپاره په www.ictj.org پته باندې مراجعه وکړئ.

د افغانستان د څار ټولنه: د افغانستان د څار ټولنه یو افغاني مدني بنسټ دی چې لرلید یې یوې ولسواکې، سوله ایزې، متواضع او له عدالت څخه برخمنې ټولني ته رسېدل دي چې ټول وګړي یې وکولای شي له مساوي فرصتونو څخه برخمن وي. د دې بنسټ ماموریت د هغو کړو وړو سرته رسول دي چې پایله یې په افغانستان کې د سولې، عدالت او یو د بل د منلو د فرهنگ پیاوړتیا او بشري حقونو ته درناوی وي. ولسواکې، عدالت، بشري حقونو، په هیواد کې انډولیزې ټولنیزې او اقتصادي پرمختیا، بې پرېوالي، خپلواکي او تخصص ته ټینګه ژمنتیا د دې سازمان د کړو وړو د لارښود په توګه له چورلیزو ارزښتونو څخه ګڼل کیږي. د افغانستان د څار ټولني په اړه د نورو زیاتو مالوماتو لپاره لاندې ویب پاڼې ته مراجعه وکړئ: www.watchafghanistan.org